

**LOKAL AGENDA '21 -
perspektiver og problemer i forsøgene på
at skabe en lokal bæredygtig udvikling**

*Erik Christensen
Institut for økonomi, politik og forvaltning
Aalborg Universitet*

copyright forfatteren

ISBN 87-89426-67-3

tryk: centertrykkeriet, AUC

Aalborg 1995

Lokal Agenda 21 - perspektiver og problemer i forsøgene på at skabe en lokal bæredygtig udvikling.

Af Erik Christensen.

På den store Rio-konference i 1992 blev vedtaget en stor handlingsplan for bæredygtig udvikling, Agenda 21¹: Dagsorden for det 21. århundrede. Denne handlingsplan er et omfattende dokument på over 600 sider fordelt på 40 kapitler. I kapitel 28, der vedrører de lokale myndigheders initiativer til støtte for Agenda 21, står: "Senest i 1996 bør de fleste lokale myndigheder i hvert land have indledt en rådførende proces med deres lokale befolkninger og have opnået enighed om en "lokal Agenda" for de lokale samfund." Formuleringen er, som i andre internationale dokumenter, meget vag og lidet forpligtende: Man opfordres kun til at have indledt en proces om et samarbejde med bevægelser og borgere.

Bæredygtig udvikling vedrører ikke alene økologi i snæver forstand - økologisk bæredygtighed (en bæredygtig udnyttelse af ressourcerne og en

respekt for øko-systemernes bæreevne), men har også en social dimension, skabelsen af en samfundsmæssig bæredygtighed. Det drejer sig bl.a. om at ændre det økonomiske systems vækstorientering og demokratisere det politiske system. De økologiske bæredygtigheds betragtninger er langsomt ved at blive gjort til styrende principper for miljøpolitikken (bl.a. ved en økologisk råderums-betragtning), hvorimod det kniber mere med at acceptere den samfundsmæssige bæredygtighed som væsentlige aspekter af miljøpolitikken.

I 1988 fik vi i Danmark en "Handlingsplan for miljø og udvikling",² som var et første forsøg på at give et totalt billede af en ny tværsektoriel miljøpolitik. Den er siden fulgt op af mange miljøsektor-handlingsplaner (energi, trafik og landbrug). Men i dag savner man en revideret tværsektoriel handlingsplan som overordnet referenceramme for de forskellige miljøaktiviteter i samfundets forskellige sektorer.

I det sidste år har miljøministeriet, kommuner og amter og græsrodder på forskellig måde forsøgt at gennemføre den nye tværsektorielle miljøpolitik ved at igangsætte lokalt Agenda 21 arbejde med henblik på skabelsen af en lokal handlingsplan for bæredygtig udvikling i hver kommune. Dette lokale Agenda 21 arbejde kan ses som et laboratorium for, hvorledes den fremtidige miljøpolitik vil udvikle sig og, hvorledes forholdet mellem myndigheder og folkelige initiativer for en bæredygtig udvikling i fremtiden vil udfolde sig.

Agenda 21 kan blive et element i skabelsen af nye organisationsformer både i kommunerne og blandt de folkelige bevægelser. Hvis det skal ske, må Agenda 21 arbejdet videreudvikles og gøres til et meget mere bevidst arbejdsinstrument, både af myndighederne og af de folkelige bevægelser: Fra myndighederne må opstilles et mere klart strategisk perspektiv, der sætter en tværsektoriel målsætning op. Derudover må sikres ressourcer og en central organisatorisk forankring i den kommunale organisation. Og mellem kommunale myndigheder og de folkelige initiativer må forsøges

udviklet et konstruktivt med- og modspil. De gamle miljøorganisationer og bevægelser er kun et led i denne proces. Behovet for et nyt netværk, med bæredygtig udvikling som fælles mål, melder sig. Et sådant netværk vil på den ene side have behov for en autonomi i forhold til myndighederne, på den anden side behov for en vis organisatorisk forankring og støtte fra staten. Uden en betydelig højere prioritering af økologisk folkeoplysning og livsstilsændring, vil den nye tværsektorielle miljøpolitik, der blev introduceret i Rio, ikke kunne lykkes.

I. Det nye bæredygtigheds-perspektiv i den officielle miljøpolitik.

Handlingsplanen for miljø og udvikling. Dec. 1988.

"Handlingsplanen for Miljø og udvikling" fra 1988 var Danmarks første opfølgingsplan af Brundtland-rapporten og er den hidtil eneste tværsektorielle handlingsplan for en bæredygtig udvikling. Den lagde vægt på, at skabelsen af en bæredygtig udvikling ikke alene kunne ske ved benyttelsen af mere traditionelle administrative og økonomiske styringsmidler, men at processen også havde demokratiske, lokalsamfundsmæssige og folkeoplysende aspekter. Konkret foreslog man igangsæt et projekt "Grøn kommune" med det formål at lave tværsektorielle miljøaktiviteter for at afdække institutionelle blokeringer og vise, at miljøproblemer kan gribes an på nye forebyggende måder. Endvidere understreges vigtigheden af, at den enkelte miljøbevidsthed og -ansvarlighed øges, hvorfor man foreslog en kampagne med temaet: "Tænk globalt, handl lokalt".

"Grøn kommune" og "Vor fælles Fremtid".³

Begge disse parallelle og supplerende initiativer: "Grøn kommune" og oplysningskampagnen "Vor Fælles Fremtid" blev realiseret i perioden 1989-92.

Oplysningskampagnen satte fokus på den enkeltes indsats og betydning for en bæredygtig udvikling (vedr. forbrug, energi, arbejdsplads og natur) i sammenhæng med andre på lokalt plan ved at uddele oplysningsmidler til en række lokale aktører (f.eks. grønne organisationer, foreninger og skoler), der i flere tilfælde udviklede nye utraditionelle samarbejdsformer på tværs af sektorer og traditionelle gruppeskel.

Projektet "Grøn kommune" var et forsøgsprojekt omfattende 9 kommuner, hvor formålet var at etablere konkrete tværgående miljøaktiviteter og anvise eksempler på at miljøspørgsmål kunne gribes an på nye måder. Projektet var en projektmodel (med en beskeden statslig bevilling), hvor kommunerne og borgerne selv skulle vælge indsatsområde efter de lokale muligheder og ønsker, og hvor ministeriet skulle være ansvarlig for koordinering og formidling af viden til deltagerne.

Da begge projekter blev afsluttet i 1992 blev aktiviteterne på forskellige måde videreført. Kampagnen "Vor fælles Fremtid" blev afløst af oprettelsen af "Den Grønne Fond" i foråret 1994, og lokal Agenda 21 aktiviteterne fra efteråret 1994 kan ses som en fortsættelse og udvidelse af "Grøn kommune" projektet.

De første danske udmeldinger om lokal Agenda 21 på byøkologikonferencen i maj 1994.⁴

På den europæiske byøkologikonference i Aalborg i maj 1994 kom miljøminister Svend Auken med de første politiske signaler om, hvad regeringen havde tænkt sig med at lave lokale Agenda 21 planer. Auken opfordrede her til at "lave lokale Agenda 21'ere - lokale miljøplaner."

Men her blev grunden også lagt til den senere uklarhed omkring, hvad en lokal Agenda 21 plan egentlig er. Auken kaldte en lokal Agenda 21 for en lokal miljøplan og skabte dermed forvirring. Men sagde også, at man ikke skulle til at "opfinde nye plantyper", men i stedet "udvikle de redskaber,

der ligger i kommuneplanlægningen til lokale Agenda 21'ere". Det gøres klart, at Agenda 21 er noget mere end miljøsektorplaner f.eks. lokale trafikmiljøhandlingsplaner. Det tværsæktorielle fremhæves. "Det er nødvendigt, at der arbejdes på tværs af sektorerne, når det gælder de lokale miljøindsatser", hvorfor der er behov for "en overordnet ramme for konkrete handlingsplaner på miljøområdet". Konkret lagde han op til i fremtiden at gøre Agenda 21 til en del af kommuneplanen: "kommuneplanredskabet skal udvikles til at varetage denne opgave og bymiljøet skal stå centralt i de lokale Agenda 21'ere".

Den senere officielle udmelding om Lokal Agenda 21.

I november 1994 udsendte miljø- og energiministeren i samarbejde med Kommunernes Landsforening (KL) og Amdtsrådsforeningen et brev til landets amter og kommuner om det lokale Agenda 21 arbejde med en lille pjeces.⁵ Her blev fem bæredygtigheds-grundideer for det lokale Agenda 21 arbejde præsenteret: 1. Helhedssyn og tværsæktoriel tænkning. 2. Aktiv borgerinddragelse. 3. Fokusering på kredsløb. 4. Det globale perspektiv. 4. Langsigtet perspektiv. Man anbefalede, "at kommunen i sin videre planlægning og administration orienterer sig i retning af de 5 nævnte Agenda 21 kendetegn."

Mere konkret taler man om, at arbejdet "kan inddrage og organisk bygge videre på de mange gode initiativer danske amter og kommuner allerede har taget i deres planlægning og administration". Det "kan" "ses som en samlende paraply" over allerede igangværende aktiviteter og som "pejlemærker" for de fremtidige indsatser. Man taler udtrykkeligt om, at det "kan" og ikke noget om, at det "skal" og indrømmer, at "for den planlægningsmæssigt avancerede kommune er der måske ikke så meget nyt i disse pejlemærker, taget enkeltvis". Samlet får man her nærmest indtryk af, at det kun er udtryk for nogle principper, som man håber kan komme til at gennemsyre det fremtidige miljøarbejde, men at man egentlig ikke skal igangsætte nye aktiviteter, der ændrer de bestående.

Sidst i februar 1995 fulgte ministeriet så op på den første udmelding ved at udsende en publikation sammen med KL og Amtsrådsforeningen.⁶ Den giver et mere konkret indblik i, hvorledes man tænker omkring en lokal Agenda 21 fra myndighedsside, og indeholder konkrete eksempler og ideer til projekter.

Generelt definerer man her en lokal Agenda 21 som "en kommunes eller et amts strategi eller handlingsplan for, hvordan der kan bidrages til en bæredygtig udvikling i det 21. århundrede." Her bruges udtrykket en handlingsplan. Men man gør samtidig opmærksom på, at det ikke er en almindelig handlingsplan, som andre handlingsplaner (f.eks. miljø-, kommune- og regionsplaner). Opfordringen til at lave en Agenda 21 plan er imodsætning til de andre typer handlingsplaner alene af "politisk-moralsk karakter og ikke formelt juridisk bindende". Man gør endvidere opmærksom på, at arbejdet kan have mange facetter og være forskelligt. Bredden illustreres med en trestrengt model: 1. En strategi, der opstiller miljømæssige mål, hvor "indholdet kan indarbejdes i region- og kommuneplanerne". 2. Handlingsplaner inden for de forskellige sektorer. 3. Forskellige projekter. I heftet giver man så en række eksempler på forskellige typer af projekter fra forskellige kommuner. Man må forstå det således, at arbejdet ikke behøver at omfatte alle led, men at man kan nøjes med at arbejde på et niveau.

Man taler igen om, at arbejdet "kan" være "en samlende paraply for allerede igangværende og nye aktiviteter", og at "den konkrete udformning af det lokale Agenda 21 arbejde i høj grad vil bygge på eksisterende værktøjer". Der er ikke lagt op til ny lovgivning, det er "ikke et nyt, formaliseret planlægningssystem", men skal ses som "en vitalisering og demokrativering af miljøarbejdet og planlægningen". Der gives også udtryk for, at Agenda 21 er noget andet og mere end de almindelige miljøhandlingsplaner: "Agenda 21 vil være mere tværsektoriel end de ovennævnte handlingsplaner som oftest er." (miljøhandlings- og trafik- og miljøhandlingsplaner)

Selvom man overordnet forsøger at fastholde Agenda 21 som en overordnet plan for en bæredygtig udvikling, lægger man op til at hver kommune selv må definere, hvad den vil forstå ved Agenda 21 arbejde og ikke på nogen måde er forpligtet til at komme med en samlet plan i 1996. Og i modsætning til Aukens første tale om Agenda 21 knyttes det ikke mere forpligtende til kommunalplanprocesserne.

Man er klar over, at det at igangsætte et nyt uklart arbejde ved siden af det normale lovbestemte kan skabe organisatoriske problemer: "Hovedudfordringerne internt bliver at skabe samarbejde mellem teknisk forvaltning og økonomi-, sundheds- social- og skoleforvaltningerne, samarbejde mellem miljø- og byplanmedarbejderne samt mellem amtets/kommunernes forvaltning og forsyningssektoren." Hvorfor man da også slutter med at sige, at "En tværgående Agenda 21 styregruppe tilknyttet borgmesterens sekretariat kunne overvejes."

Natur- og miljøpolitisk redegørelse. August 1995.⁷

I denne redegørelse kommer det så klart frem, hvor uafklaret formelt set hele det lokale Agenda 21 arbejde er tænkt fra ministeriets, KL og Amtsrådsforeningens side.

I denne redegørelse får man for første gang et samlet billede af, hvorledes ministeriet tænker sig det lokale Agenda 21 arbejde set i forhold til den øvrige lokale miljøindsats. Agenda 21 benævnes her som en "handlingsplan for bæredygtig udvikling" og er placeret som et af fem andre (kommune- og regionplanerne, lokale miljøhandlingsplaner, byøkologi, lokale handlingsplaner for trafik og miljø og by- og bygningsbevaring) initiativområder. En lokal Agenda 21 overlapper de fire andre initiativområder, men forholdet mellem dem er ikke særlig klart.

Den lokale miljøindsats omkring den fysiske planlægning styres af regions- og kommuneplanlægningen (lov om planlægning), hvor man også forsøger at varetage miljøhensyn på tværs af sektorerne. I relation til Agenda 21 antyder man, "at den lokale Agenda 21 på sigt kan blive en integreret del af regions- og kommuneplanlægningen" (s. 222).

De fleste kommuner laver derudover lokale miljøplaner, som ikke er lovpåbudt og, hvortil miljøstyrelsen har udsendt en vejledning med en anbefalet procedure. I forhold til lokal Agenda 21 foreslås at arbejdet med sådanne miljøhandlingsplaner "med fordel kan udgøre grundstammen i en lokal Agenda 21 handlingsplan for bæredygtig udvikling" (s. 215).

Ved siden heraf betegner byøkologi "en særlig miljøindsats, der med udgangspunkt i et konkret byområdes miljøtilstand og borgernes deltagelse søger at fremme helhedsorienterede løsninger på problemstillinger knyttet til områdets resourceforbrug, miljøbelastning og naturindhold." (s. 217). På det område ser man, at "byøkologien supplerer den lokale Agenda 21."

Endelig har man et program med støtte til handlingsplaner for trafik og miljø, hvor ministeriet har en målsætning om, "at 2/3 af de største bykommuner ved udgangen af 1995 har påbegyndt arbejdet med en handlingsplan" (s. 224) Også her ser man en sammenhæng med Agenda 21, idet man anbefaler at "de kan indgå i det kommunale arbejde med den lokale Agenda 21" (s. 218).

Til slut taler man i forbindelse med by- og bygningsbevarings- bestræbelserne om at dele af dette arbejde kan "blive et væsentligt bidrag til det byøkologiske sigte i Agenda 21." (s. 220).

Vedrørende omtalen af selve Agenda 21 arbejdet gentager man det tidligere omtalte hovedsynspunkt: "Det er ikke et nyt, formaliseret planlægningssystem i konkurrence med det eksisterende, men en mulighed for en vitalisering og demokratisering af den eksisterende planlægning" (s. 215).

Man giver en række eksempler på, hvad det kan være. "Den kan behandle en række forskellige forhold som eksempelvis affald, vand, luft og jord, energiforsyning, trafikplanlægning, byplanlægning, økonomisk udvikling, social- og arbejdsmarkedsmaessige forhold samt undervisning og kultur." (s. 215).

Igenem disse antydninger af, hvordan en lokal Agenda 21 tænkes fra ministeriets side i forhold til de øvrige lokale miljøindsatser udstilles samtidig den formelle uklarhed. Man foreslår igangsætning af tværsektoriel aktivitet, som er noget andet og mere end de andre normale aktiviteter. Det er ikke en ny plantype, og alligevel taler man om en handlingsplan. Man kan stort set selv bestemme, hvad man vil lægge i det samtidig med, at man giver en række eksempler på, hvad man kunne tænke sig at bygge på.

Konkluderende må man sige, at man indtil videre har igangsætning af Agenda 21 aktivitet ved siden af og i samvirke med 4-5 andre lokale miljøinitiativer, uden rigtig at klargøre sammenhængen og de fremtidige perspektiver. Er Agenda 21 bare noget lidt uforpligtende ekstra og skal vedblive at være det? - Eller er det begyndelsen til skabelsen af et nyt overordnet plankoncept for et samarbejde mellem sektorerne i kommunen? En afklaring af det vil være væsentlig i fremtiden.

II. Miljøbevægelsens udvikling og erfaringer med lokal Agenda 21 arbejde.⁶

Ligesom myndighederne i den officielle beskrivelse af en lokal Agenda 21 har haft svært ved at finde sine egne ben har miljø- og udviklingsorganisationerne også haft problemer. Det viser de foreløbige erfaringer.

Rio-processens skabelse af nye miljøbevægelser.

Afholdelsen af Rio-topmødet i 1992 skabte et nyt samarbejds mønster blandt miljø- og udviklingsorganisationerne. Flere af de større - bl.a. Mellemløbe-

ligt Samvirke,, Danmarks Naturfredningsforening, Ibis, WWF-Verdensnaturfonden m.fl. - samlede sig i "92-gruppen", som fortsat er det bredest fungerende netværk i Danmark, der samler miljø- og udviklingsorganisationerne.⁹ Målet var at fungere som bindeled mellem Folketinget, regeringen og relevante ministerier på den ene side og på den anden side organisationerne, der arbejdede med emner, der var vigtige at få på dagsordenen i Rio. Efter Rio har grupperne især fokuseret på arbejdet, der finder sted i FN's kommission for bæredygtig udvikling, Klimakonventionen, Konventionen om biologisk mangfoldighed, FN's topmøde om social udvikling og den danske miljø- og katastroferamme (DANCED).

Herudover opstod der i begyndelsen af 1990'erne forskellige nye, mere helhedsorienterede interesseorganisationer, der forsøgte at udvikle en alternativ livsform og livsstil. Det gjaldt f.eks. Landsforeningen for Økosamfund (LØS), som i 1993 blev etableret af en række lokale "økolandbyer" rundt omkring i landet (bl.a. Torup, Svandholm og Hjortshøj). Målet er at støtte, udvikle og oplyse om økologiske fællesskaber. Man vil etablere bæredygtige bosættninger og økologiske levesteder, der er karakteriseret ved at bekæmpe opsplitningen mellem arbejdssted, bosted, institutioner til børn og ældre. Andre nye initiativer var "Netværk for Økologisk Folkeoplysning og praksis", som blev etableret i januar 1994 af en gruppe studerende ved den Frie Lærerskole ved Ollerup. Formålet er at bygge bro mellem de folkelige bevægelser, bl.a. de frie skoler og miljøbevægelsen. Netværket udgiver et nyhedsblad, "Øko-Net", der fungerer som bindeled for netværkets meget brede gruppe af deltagere: undervisere, folkeoplysere, græsroddere, offentlige og private personer.

De forskellige grupperinger fik nu bæredygtig udvikling som nyt overordnet fællesmål. Hvad skulle man forstå ved det nye fælles mål? Hvordan arbejde for det på lokalt plan? og Hvordan indrette processens interne og eksterne aktiviteter efter det? Det var nogle af de nye udfordringer.

CIBU's arbejde med lokal Agenda 21.

Med oprettelsen af Den Grønne Fond skabte regeringen i 1994 en institution, der bl.a. skulle støtte forskellige folkelige opfølgningsaktiviteter. Heriblandt var Center for International Bæredygtig Udvikling (CIBU), som gjorde lokal Agenda 21 til en af sine mærkesager.

CIBU har siden begyndelsen af 1994 stået som de folkelige bevægelsers formidler af oplysninger om lokal Agenda 21. Det er sket ved afholdelsen af større offentlige seminarer samt ved foredragsvirksomhed i lokale græsrodsorganisationer, kommuner og amter, og i tilknytning hertil er udsendt nyhedsbreve. Og for at understrege vigtigheden i at få Nord-Syd dimensionen med i det lokale Agenda 21 arbejde er CIBU formidler af Klima-alliancen i Danmark.

CIBU's lokale Agenda 21 arbejde startede med et bredt ideseminar i marts 1994, hvor man diskuterede, hvordan man med et dansk folkeligt udgangspunkt kunne få sat gang i processen. Et praktisk resultat af seminaret var et idekatalog til lokale grupper og aktive i oktober 1994.¹⁰ Herefter stod CIBU sammen med LØS og Århus amt som indbydere til Brusgård-seminaret i februar 1995, hvor alle der var interesserede eller allerede igang med at arbejde lokalt med Agenda blev indbudt: "I gang med den lokale Agenda 21". Her blev fokuseret på præsentation af en række værktøjer og den dialog mellem forskellige interessenter, som er nødvendig for skabelsen af en Agenda 21.

Det idekatalog, som CIBU udsendte i oktober 1994, henviser til Svend Aukens første bemærkninger om lokal Agenda 21 fra den store europæiske konference om bæredygtige byer i Aalborg i maj 1994, og i kataloget understreges det, at "det, der gør Agenda 21 til mere end den eksisterende kommuneplan er, at lokalbefolkningen er med til formulere målsætningerne". Heftet slutter med at præcisere, hvad man mener en handlingsplan for en lokal Agenda 21 bør være, uden at forholde sig til de eksisterende mil-

jøhandlingsplaner: "En handlingsplan er et instrument, et redskab, der strukturer vores aktiviteter ud i fremtiden. Den er et 1. "kort koncist dokument, som alle medborgere har en kopi af." 2. "den identificerer hovedområderne for bæredygtig udvikling i det lokale område." 3. "den indeholder specifikke målsætninger for både miljøets tilstand og livskvaliteten i området." 4. Den "peger på, hvilke sektorer og organisationer, der gør hvad - og hvornår - for at arbejde henimod målsætningerne og indeholder nøjagtige kriterier for, hvordan handling og erfaringer vil blive evalueret." 5. "at der indbygges en form for genvurdering af hele planen."

CIBU har i sit idekatalog, to seminarer og seneste eksempelsamling (fra september 95) lagt op til skabelsen af et nyt netværkssamarbejde mellem grupperinger i samfundet, der traditionelt ikke har samarbejdet, og der er ikke blevet skelnet skarpt mellem bevægelser og myndigheder. Fokus har været på den lokale, folkelige deltagelse, men man har i sine erfaringsfor-midlinger i ligeså høj grad været formidler af forskellige kommunale erfaringer som interessegrupperes historier. Bestræbelserne er gået mere på at styrke netværket mellem borgere og myndigheder, at fremme dialogen, end at definere en autonom politik over for myndighederne.

Konklusion.

1. Analysen af myndighedernes opfattelse af det lokale Agenda 21 arbejde viste, at der i fremtiden er behov for en opstramning og videreudvikling af konceptet. Hvis arbejdet skal have en mere permanent karakter må en lokal Agenda 21 handlingsplan defineres meget mere præcist og forpligtende og efterhånden gives en overordnet styrende karakter i forhold til de andre planer, ellers bliver de blot nogle uforpligtende "skyggeplaner" og hensigtsrklæringer, der ikke har sammenhæng med kommunernes øvrige lovpåbudte aktiviteter og planer.

2. Hvis nye tværsektorielle planlægningsaktiviteter fra "neden" i kommunerne i forhold til de folkelige bevægelser på længere sigt skal slå igennem må de følges op af forstærkede initiativer på tværsektorielt samarbejde på centralt plan mellem ministerierne. Konkret betyder det, at der er behov for en revidering af "Handlingsplanen for miljø og udvikling" fra 1988, hvor alle ministerier blev forsøgt set i et bæredygtigt udviklingsperspektiv. I den nye natur- og miljøreddegørelse er der trukket forbindelseslinier til de fleste andre ministeriers arbejdsområder, men man savner et nationalt dokument af samme karakter og med samme disposition som den globale Agenda 21 plan fra Rio. Først når dette tværsektorielle perspektiv rigtigt slå igennem i alle ministeriers planlægning kan man sige, at "hensynet til udviklingens bæredygtighed gennemtrænger hele den politiske og administrative struktur", som Poul Schlüter meget flot formulerede målsætningen allerede i forordet til handlingsplanen i 1988.

3. En afgørende svaghed ved det hidtidige lokale Agenda 21 arbejde er, at der slet ikke fra centralt hold har været afsat økonomiske midler til arbejdet. Ansættelse af en særlig Agenda 21 medarbejder centralt placeret i alle kommuner i forhold til de forskellige sektorer med tilskud fra staten var måske en model, der ville gøre arbejdet tilstrækkelig synligt og betydningsfuldt.

4. Fremover må specielt de folkelige bevægelser presse på for, at de lokale Agenda 21 handlingsplaner får et så konkret og forpligtende indhold som muligt. Set i forhold til de allerede eksisterende målsætninger og internationale prognoser, vil det være naturligt at kræve en halvering af CO₂ udslippet og resourceforbruget indenfor en 10 års horisont i alle kommuner, samt konkrete mål for energi fra vedvarende energikilder og trafikforhold.

5. Udvikling af ny bæredygtige livsstile bliver et væsentligt element i fremtidens miljøpolitik. Det er noget som ikke kan dikteres "fra oven" af hverken stat eller markedet. Det er noget som må gro op "fra neden" blandt

mennesker i smågrupper og lokalsamfund. Fremover vil der være behov for at flere kommuner afsætter plads til mindre "øko-samfund" og støtter kollektive livsstilsforsøg, hvor grupper af mennesker har mulighed for mere radikale eksperimenter. Ministeriet kunne på forskellige måder stimulere kommuner til at afsætte plads for en sådan aktivitet i deres fremtidige kommuneplaner.

6. I det hidtidige forløb har man kunnet set et frugtbart dynamisk med- og modspil mellem myndigheder og bevægelser i hele Agenda 21 processen. CIBU startede arbejdet igennem udarbejdelsen af et idekatalog, hvor man i høj grad lagde op til samarbejde og dialog med myndighederne og også inviterede repræsentanter herfra til seminaret i februar 1995. Og omvendt har myndighederne i sine udspil lagt meget op til at borgerinddragelsen var et centralt led i processen. De har inviteret CIBU som repræsentant for bevægelserne til de kommuneforeningsmøder, der har været afholdt. Men derudover har både myndigheder og bevægelse udsendt hver deres nyhedsbreve om arbejdet - og CIBU derudover lavet en egentlig erfaringsopsamling, der også formidler en række kommunale erfaringer. I fremtiden vil det være vigtigt at fastholde dette dynamiske med- og modspil mellem bevægelse og myndigheder, så man på den ene side undgår, at bevægelserne blot bliver et uformelt element i den almindelige myndighedspolitik, og samtidig undgår en ufrugtbar konfrontationspolitik, der blokerer for samarbejdet.

7. Mangfoldigheden i borgerinitiativerne har været en styrke i startfasen, idet der er blevet skabt helt nye typer af netværk på tværs af tidlige kløfter. I fremtiden vil disse nye folkelige netværk nogle steder imidlertid have behov for i højere grad at finde sammen og formulere en mere samlet Agenda 21 på kommuneplan. I maj 1995 tog Organisationen for Vedvarende Energi (OVE) og De samvirkende Energikontorer initiativ til en diskussion af "et nyt økologisk samarbejdsinitiativ" mellem "grønne" organisationer, der arbejdede med "økologisk forandring fra neden".¹¹ Disse organisationer i sammenhæng med de nye Agenda 21 netværk har brug for at samarbejde

mere med hinanden bl.a. omkring information og vejledning om praktisk økologi, men måske også omkring formulering af en mere samlet Agenda 21 plan. I den forbindelse luftede man tanken om etablering af en række grønne kontorer f.eks. 40, der kunne etableres med betydelig offentlig støtte i forlængelse af den støtte, der nu gives til de 14 miljø- og energikontorer.

8. Sådanne grønne kontorer kunne blive den organisatoriske basis hvorudfra forsøg på at skabe nye økologiske organisationsformer kunne opstå. Jeppe Læssøe har igennem sin aktionsforskning påvist, at der er behov for skabelsen af nye organisationsformer - organisationer på et mellemniveau mellem borgere og kommune, hvor katalyserende social-økologiske initiativer er nødvendige.¹²

9. Forudsætningen for alle disse ting er, at statsstøtten til folkeoplysning og livsstilsændring bliver betydelig større fremover. Næste år vil man bruge 50 mio kr. om året til miljømæssig folkeoplysning og eksperimenter (Den Grønne Fonds budget). Set i forhold til hvad man bruger til miljøforskning, renere teknologi-programmer, industriel udnyttelse af miljøteknologi og miljøstyring og miljørevision er Den Grønne fonds bevilling meget lille. Det viser, at politikerne stadig tror, at man kan få afgørende ændringer i miljøet ved hovedsagelig at investere i "de døde ting", "et renere kapitalapparat" og ikke tilsvarende prioriterer udvikling i befolkningens holdninger, muligheden for at diskutere og eksperimentere med udvikling af nye livsstile igennem uddannelse og arbejde.

1. Agenda 21 - en dagsorden for bæredygtig udvikling. En forkortet og bearbejdet udgave af Agenda 21 og andre dokumenter fra FN's konference om miljø og udvikling. FN Forbundet og Mellemløst Samvirke. 1994.
2. Regeringens handlingsplan for miljø og udvikling. Opfølgning af anbefalinger i rapporten fra Verdenskommissionen om miljø og udvikling og i FN's Miljøperspektiv til år 2000. December 1988.
3. Slutdokumentet Vor Fælles Ansvar. Kampagnen Vor Fælles Fremtid. Juni 1992. Rapport om projekt Grøn Kommune. Miljøministeriet. 1992.
4. En politik for bymiljø og byernes planlægning. Indlæg af miljøminister Svend Auken på "The European Conference on Sustainable Cities & Towns" i Aalborg den 25. maj 1994.
5. Lokal Agenda 21. Hvad indeholder en lokal Agenda 21? og Hvordan startes en lokal Agenda 21? Pjece 1994.
6. Lokal Agenda 21. En introduktion til amter og kommuner. Miljø- og energiministeriet. Kommunernes Landsforening. Amtsrådsforeningen. Februar 1995.
7. Natur- og miljøpolitisk redegørelse. Miljø- og energiministeriet. August 1995.
8. Dette afsnit bygger især på oplysninger og diskussioner med Ia Brix-jensen, CIBU og Kaj Hansen, LØS, som har ændret en række af mine vurderinger fra et 1. udkast. De endelige formuleringer og vurderinger er mine.
9. Danmark tager Rio alvorligt - et katalog af anbefalinger til den danske opfølgning af FN's konference om Miljø og Udvikling (UNCED) afholdt i juni 1992 i Rio de Janeiro. Udarbejdet i 1992 af 92 gruppen.
10. Lokal Agenda 21. Lokale handlingsplaner for bæredygtig udvikling. Idekatalog til lokale grupper og aktive. CIBU. Okt. 1994.
11. Vedvarende energi & miljø. nr. 2. April 1995.
12. Jens Kofoed og Jeppe Læssøe: Udvikling af grønne centre. Statusrapport DTU. Støttet af Kulturbry 96. Sept. 1995.

KENDSKABSFORØGEREN v/Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning,
Fibigerstræde 1, 9220 Aalborg Ø,

tlf. 98158522 har udsendt følgende arbejdstekster, der kan bestilles på vor adresse:

Johannes Andersen, Ann-Dorte Christensen, Birte Stim and Lars Torpe	Johannes Andersen HELT TIL HØJRE - <i>tekster om det nye højre</i> . 1989 28 sider. 20 kr.
<i>Questionnaire Investigation: Democratic Citizenship in Denmark A Project Description</i> . 1990 28 sider. 20 kr.	Johannes Andersen POLITISK KULTUR I DANMARK - <i>et teoretisk og empirisk område</i> . 1993 51 sider. 20 kr.
Johannes Andersen <i>Politiske forstyrrelser</i> - <i>tekster om hverdag og politik</i> . 40 sider. 20 kr. 1989	Johannes Andersen, Lene Dalsgaard og Lars Torpe BORGERNE OG KOMMUNALPOLITIKKEN <i>En undersøgelse af borgernes holdninger til den kommunale politik</i> KMD-dialog Kommunedata. 1994 17 sider. 20 kr.
Johannes Andersen <i>Fra repræsentation til præsentation</i> - <i>om de politiske partier i dag</i> . 1990 30 sider. 20 kr.	Johannes Andersen DEN DEMOKRATISKE KULTUR OG SKOLEBESTYRELSENE I DANMARK . 1995. 28 sider. 20 kr.
Johannes Andersen <i>The New Right In Denmark</i> - <i>from ideological Protest to Moderate Politics</i> . 1991 20 sider. 20 kr.	Johannes Andersen UNGDOM - <i>fænomæn og begreb</i> . 1995 27 sider. 20 kr.
Johannes Andersen <i>Den offentlige sektor</i> - <i>politik og forvaltning</i> . 1991 34 sider. 20 kr.	Johannes Andersen og Stefano Zambelli MANDATER OG PARLAMENTARISKE MAGTPOSITIONER I FOLKETINGET 1971-1994. 1995 14 sider. 20 kr.
Johannes Andersen <i>Demokrati og samtalens kunst</i> - <i>om en skolepolitisk diskussion i Aalborg kommune</i> . 1991 52 sider. 20 kr.	Johannes Andersen m.fl. Citizenship in Denmark <i>Questionnaire</i> . 1992 68 sider. 20 kr.